

Γιατί η θετική εκπαίδευση δεν πρέπει να αποκλείει την τιμωρία

Αν και η εκπαίδευση πρέπει να περιστρέφεται κυρίως γύρω από την ενθάρρυνση, οι γονείς και οι άλλες φιγούρες που ασκούν εξουσία κατά περίπτωση, πρέπει επίσης να θέτουν όρια.

Είναι κλασική η περίπτωση που το παιδί σας μόλις ξεσπά και εσείς παλεύετε με το πώς να αντιδράσετε, πώς να διαχειριστείτε το ξέσπασμά του. Είναι εντάξει να θέτετε όρια στέλνοντάς το στην κρεβατοκάμαρά του;

Τα τελευταία χρόνια, καθώς πλησιάζει το καλοκαίρι ή ακόμα και εν όψει των διακοπών Χριστουγέννων και Πάσχα, ψυχολόγοι και οικογένειες εξακολουθούν να είναι διχασμένοι σχετικά με αυτά τα ερωτήματα, αναβιώνοντας τη συζήτηση γύρω από την εκπαίδευση χωρίς περιορισμούς ή με κυρώσεις, γνωστή και ως «θετική εκπαίδευση» (positive education). Στα Μ.Μ.Ε. και στα διάφορα blogs εμφανίζονται ή συστήνονται οδηγίες διαχείρισης και συμπεριφοράς των μεγάλων απέναντι στις «επαναστάσεις» των μικρών «τυράννων».

Κανείς δεν διαφωνεί ότι η εκπαιδευτική διαδικασία τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι, πρέπει να είναι απαλλαγμένη από κάθε σωματική και ψυχολογική βία. Η βαρβαρότητα των περασμένων αιώνων είναι ανατριχιαστική. Από το στυλιάρι μέχρι το καπέλο του μουντζούρη (του βλάκα) και την απομόνωση, το φάσμα των ανελέητων τιμωρητικών πρακτικών είναι σχεδόν ατελείωτο, όπως φαίνεται από το πρόσφατα δημοσιευμένο Dictionnaire du fouet et de la fessée ⁽¹⁾ (Λεξικό μαστιγώματος και ξυλοδαρμού). Οι παλιότεροι σίγουρα θα θυμούνται κάποιον γονέα ή δάσκαλο με «βαρύ» χέρι ή «βρωμερό στόμα».

Ωστόσο, η απαγόρευση της βίας δεν είναι το ίδιο με την καταδίκη της εξουσίας. Ο εξαναγκασμός έχει τις αρετές του, όπως και η τιμωρία. Και είναι εκπληκτικό το γεγονός ότι σε αυτές τις συζητήσεις/αντιπαραθέσεις η εκπαιδευτική ιστορία συχνά παραποιείται ή ακόμη και απλώς ξεχνιέται.

Σχολεία χωρίς περιορισμούς. Η ιστορία μιας αποτυχημένης ουτοπίας

Ανατρέχοντας στην εκπαιδευτική ιστορία θα διαπιστώσουμε ότι ένα τέτοιο σχολείο χωρίς εξαναγκασμό και τιμωρία υπήρχε ήδη, ως αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας των εκπαιδευτικών Hamburg peer masters ⁽²⁾, στη δεκαετία του 1920.

Όπως γράφει ο Ελβετός εκπαιδευτικός Jakob Robert Schmid ⁽³⁾, που αφηγείται αυτή την εκπληκτική εμπειρία στο βιβλίο του *Le maître-camarade et la pédagogie libertaire*, «Από τις πρώτες μέρες, οι δάσκαλοι είπαν στους μαθητές τους ότι δεν θα υπήρχαν άλλες τιμωρίες ή κυρώσεις, και πλέον, δεν θα μιλούσαν πλέον για απαγορεύσεις ή κανόνες που θα μπορούσαν να τους εμποδίσουν στη χρήση της πλήρους ελευθερίας τους».

Οι δάσκαλοι του Αμβούργου πίστευαν ότι μόνο η ελευθερία, κατανοητή ως απουσία περιορισμού, θα μπορούσε να ξεκλειδώσει τους θησαυρούς της ψυχής των παιδιών.

Στην πιο ριζοσπαστική του μορφή, αυτό το πείραμα ενσάρκωνε την ουτοπία ενός εκπαιδευτικού χώρου απαλλαγμένου από κάθε μορφή περιορισμού. Κατέληξε σε μια ηχηρή αποτυχία, ακόμη πιο πικρή επειδή για περισσότερα από δέκα χρόνια αυτοί οι καινοτόμοι δάσκαλοι είχαν δείξει ασυνήθιστο ενθουσιασμό. Σύμφωνα με τον Jakob Robert Schmid, ο Kurt Zeidler, ένας από τους πιο θερμούς υποστηρικτές του κινήματος, υποχρεώθηκε εκ των πραγμάτων να παραδεχτεί με μεγάλη θλίψη, σχεδόν με συντριβή, ότι:

«Όπου οι άνθρωποι επέτρεψαν στον εαυτό τους να καθοδηγηθεί από μια απεριόριστη εμπιστοσύνη στη διακριτικότητα των παιδιών, στη δύναμη της θέλησής τους, στην επιμονή τους, στη βεβαιότητα των ενστίκτων τους και στην ανοχή των ατόμων να σχηματίσουν μια κοινότητα [...], είδαμε συμμορίες απείθαρχων παιδιών να σχηματίζονται...».

Ας μην γελιόμαστε λοιπόν! Τα παιδιά πρέπει να καθοδηγούνται και μερικές φορές να πειθαναγκάζονται ή να εξαναγκάζονται. Στις New Introductory Lectures on Psychoanalysis (Νέες Εισαγωγικές Διαλέξεις για την Ψυχανάλυση), ο Freud (Φρόιντ) καθιστά απολύτως σαφές ότι η πρώτη λειτουργία της εκπαίδευσης είναι να διδάξει στο παιδί «να ελέγχει τα ένστικτά του. Είναι αδύνατο να του δώσουμε την ελευθερία να πραγματοποιήσει όλες τις παρορμήσεις του χωρίς περιορισμούς», συνεπώς «η εκπαίδευση πρέπει να αναστέλλει, να απαγορεύει και να καταστέλλει». Από αυτή την άποψη, η θέση του Freud συμφωνεί με τη σύγχρονη κριτική θεωρία ότι η εκπαίδευση εξυπηρετεί μια λειτουργία κοινωνικής ρύθμισης, η οποία εκδηλώνεται συντριπτικά με τη μορφή ελέγχου συμπεριφοράς ⁽⁴⁾.

Το έργο της ανατροφής των παιδιών απαιτεί κυρίως ενθάρρυνση, υποστήριξη και εκτίμηση, αλλά δεν μπορεί να συμβεί χωρίς απαγόρευση.

Ο εκπαιδευτικός αντίκτυπος της τιμωρίας

Οι υποστηρικτές αυτής της ιδεολογίας του τύπου «ούτε το 'να ούτε τ' άλλο» (ούτε εξαναγκασμός ούτε τιμωρία) συχνά αναφέρονται σε εκπαιδευτικές εμπειρίες οι οποίες, σε αντίθεση με ό, τι μπορεί να λένε, ποτέ δεν απαγόρευσαν την τιμωρία. Το σχολείο στο Yasnaya Poliana που άνοιξε από τον Tolstoy (Τολστόι) το 1849 και λειτούργησε για μερικά χρόνια, είναι ένα από αυτά τα μοντέλα που, στην πραγματικότητα, κατέφυγαν στον αποκλεισμό και τη στέρηση.

Η Ιταλίδα γιατρός και εκπαιδευτικός Maria Montessori (Μοντεσσόρι) δημιούργησε και ανέπτυξε και αυτή την δική της σχολή. Πολλές από τις πρωτότυπες ιδέες της Montessori είναι εφαρμόζονται και σήμερα, ειδικά σε βρεφονηπιακούς σταθμούς και νηπιαγωγεία, όπως, τραπέζια για μικρά παιδιά, πρακτικά παιχνίδια και άλλες ευκαιρίες για παιχνίδι στο σχολείο. Ακόμη και η κοινή πρακτική να αφήνει τα παιδιά να κάθονται στο πάτωμα ήταν επαναστατική όταν η Montessori το επέτρεψε στο πρώτο της σχολείο το 1906.

Ωστόσο, η Casa dei Bambini ⁽⁵⁾ της Montessori, η οποία συγκέντρωνε πολύ μικρά παιδιά, αναφέρει στον εσωτερικό κανονισμό του 1913 ότι τα «απείθαρχα», «ατημέλητα» και «βρώμικα» παιδιά θα αποβάλλονταν από το σχολείο.

Επίσης, κυρώσεις υπήρξαν στο Summerhill, το σχολείο που ιδρύθηκε το 1921 στην Αγγλία από τον Σκωτσέζο εκπαιδευτικό και συγγραφέα Alexander Sutherland Neill (1883-1973), ο οποίος βοήθησε στην δημιουργία της πρωτοπόρας φιλοσοφίας του «ελεύθερου σχολείου», ενός σχολείου όπου τα μαθήματα δεν είναι ποτέ υποχρεωτικά και σχεδόν κάθε πτυχή της μαθητικής ζωής μπορεί να τεθεί σε ψηφοφορία.

Ένα σχολείο όπου τα μαθήματα δεν είναι ποτέ υποχρεωτικά και σχεδόν για όλα αποφασίζουν οι ίδιοι οι μαθητές. Ένα μαθητοκεντρικό σχολείο της ελευθερίας, ένα σχολείο που δεν στοχεύει να μορφώσει συστηματικά τους μαθητές, αλλά να τους καλλιεργήσει.

Πρόστιμα, προειδοποιήσεις και αγγαρείες μοιράζονταν όλα . . . από άλλα παιδιά που είχαν συγκροτηθεί σε σώμα «δικαστών» ενός ιδιότυπου δικαστηρίου και εξέδιδαν τις αποφάσεις, αθωωτικές ή καταδικαστικές.

Σε γενικές γραμμές, τα σχολεία που ισχυρίζονται ότι είναι απαλλαγμένα από οποιοσδήποτε κυρώσεις είναι συχνά σχολεία που έχουν υποδεχθεί μικρό, ή ακόμη και επιλεγμένο, αριθμό μαθητών, παραβιάζοντας έτσι την αρχή της φιλοξενίας. Είναι επίσης σχολεία που έχουν κρύψει τις τιμωρητικές πρακτικές τους πίσω από τις λεγόμενες «φυσικές» κυρώσεις. Τέλος, είναι σχολεία όπου οι ενήλικες έχουν αποποιηθεί το δικαίωμα τιμωρίας και το παρέδωσαν στα παιδιά, όπως συνέβη στο σχολείο του Summerhill.

Οι πιο καινοτόμες προοπτικές δεν προέρχονται από εκείνους που προσπάθησαν να υποσκάψουν την πραγματικότητα της τιμωρίας, αλλά μάλλον από εκείνους που έχουν επικεντρωθεί στο να την προικίσουν με εκπαιδευτικό νόημα. Ειδικότερα, η ιστορία δείχνει ότι μια εκπαιδευτική κύρωση έχει πάντα έναν τριπλό σκοπό:

- να επιβεβαιώσει έναν κοινό κανόνα,
- να κάνει έναν νέο που μεγαλώνει να συνειδητοποιήσει τις ευθύνες του και
- να καταδείξει τα όρια.

Η εκπαιδευτική κύρωση από τη φύση της, είναι ανασταλτική, καθώς αναστέλλει στιγμιαία ένα δικαίωμα. Στενεύει, για μια στιγμή, το πεδίο των δυνατοτήτων και των ευκαιριών.

Για παράδειγμα: «Δεν πρόκειται να σου ξαναμιλήσω μέχρι να κοιμηθείς γιατί όλο το απόγευμα έλεγες άσχημα πράγματα» ή «Θα σταματήσω να σε βοηθάω γιατί δεν κάνεις αυτό που πρέπει, δεν κάνεις αυτό που συμφωνήσαμε».

Δεν είναι δυνατόν να σκεφτόμαστε την τιμωρία ως μετάνοια, αυτό το κεφάλαιο, πλέον, έχει κλείσει. Οι ποινές δεν υπάρχουν για να βλάψουν, αλλά για να δίνουν, να μεταφέρουν ένα νόημα. Υπό ορισμένες συνθήκες, μπορούν επίσης να πάρουν μια επανορθωτική μορφή. Για παράδειγμα: «Άρτεμις, ενοχλείς συνέχεια τον Κωστάκη. Τώρα, θα του δείξεις πώς είναι να είσαι – εσύ – η πιο μεγάλη και θα τον βοηθήσεις με τα μαθήματά του μέχρι το τέλος αυτής της εβδομάδας».

Μια διορθωτική παρέμβαση είναι σίγουρα μια βοήθεια πάνω σε κάτι, αλλά, η επανόρθωση είναι, πάνω απ' όλα, το νόημα της αντιμετώπισης μιας δυσλειτουργικής συμπεριφοράς κάποιου.

Ο κανόνας, ο περιορισμός και η εγγύηση των δικαιωμάτων

Η ιδεολογία «ούτε-ούτε» επιστρέφει με την θετική εκπαίδευση. Όπως σημειώνει ο καθηγητής εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο Laval του Κεμπέκ, Denis Jeffrey ⁽⁶⁾, «ξεκινάμε με τη φίμωση και τη μετονομασία. Ελλείψει σκέψης, παίζουμε με τις λέξεις, ο δάσκαλος μετονομάζεται σε προπονητή ή διευκολυντή, ο κανόνας ως προσδοκία, η τιμωρία ως συνέπεια» ⁽⁷⁾.

Πρέπει να δεχθούμε ότι ένας δάσκαλος διδάσκει, ένας κανόνας είναι κανόνας. Θα μας βοηθήσει να θυμηθούμε ότι στην ιδέα ενός κανόνα υπάρχουν τρεις διαστάσεις:

1. Κανόνας σημαίνει κανονικότητα. Ένας κανόνας είναι κάτι που επαναλαμβάνεται σε τακτική βάση, με την έννοια ότι είναι προβλέψιμος.
2. Ο κανόνας, προερχόμενος από το λατινικό «regere» (=να κατευθύνει), περιορίζει.
3. Και το τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, ο κανόνας εγγυάται δικαιώματα. Το να εκπαιδεύεις δεν σημαίνει να επινοείς στρατηγήματα για να κρύψεις κοινωνικούς κανόνες κάτω από υποτιθέμενους φυσικούς περιορισμούς, όπως προτείνει ο Γάλλος φιλόσοφος του Διαφωτισμού, Jean-Jacques Rousseau, στο *Émile* ⁽⁸⁾. Εκπαιδεύω σημαίνει μετακινώ το παιδί από την ελληνική θρησκευτική έννοια του κανόνα (Θέμις), στη νομική (Νόμος).

Η πρώτη σύλληψη είναι πάντα θρησκευτική. Ο κανόνας γίνεται αναπόφευκτα αντιληπτός από το παιδί ως υπερβατική και αμετάβλητη εξουσία. Βιώνεται ως όριο στα σχέδια και τις επιθυμίες τους. Εντυπωσιακό και εκφοβιστικό, ενθαρρύνει, όσο παράδοξο κι αν φαίνεται αυτό, το παιχνίδι και την παράβαση.

Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, πρέπει να μετακινηθούν από μια θρησκευτική αντίληψη του κανόνα σε μια νομική επεξεργασία και εφαρμογή (Shutterstock).

«Μεγαλώνουμε» σημαίνει το άνοιγμά μας σε μια νομική έννοια που περιλαμβάνει τρία πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά.

- Τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι μπορούν να συμμετάσχουν στην κατασκευή του κανόνα. Είναι αλήθεια ότι μόλις αναπτυχθεί ένας κανόνας, αποκτά μια μορφή υπέρβασης, αλλά αυτή η υπέρβαση μπορεί να αλλάξει, να βελτιωθεί ή να προσαρμοστεί.
- Ο κανόνας βιώνεται λιγότερο ως όριο παρά ως σύνδεσμος. Μας συνδέει απαιτώντας τα ίδια καθήκοντα και διασφαλίζοντας τα ίδια δικαιώματα.
- Η καρδιά ή ο στόχος, αν θέλετε του εκπαιδευτικού έργου είναι ακριβώς να φέρει κάθε παιδί σε αυτή την ειρηνική και έξυπνη σχέση με τους κανόνες.

19 Ιουν. 2023
Κων-νος Παπανικολάου

En 1762, Jean-Jacques Rousseau publie l'Émile, ou De l'éducation, traité sur « l'art de former les hommes », qui va rencontrer un succès populaire non encore démenti. Pourtant, ses propositions pédagogiques ajustées à la conception qu'il se fait de l'homme à travers ses différents âges, sont loin d'être aisées à adopter.

-
- (1) https://www.puf.com/content/Dictionnaire_du_fouet_et_de_la_fess%C3%A9e_Corriger_et_punir
- (2) Hamburg peer masters (<https://www.jstor.org/stable/41201465>)
- (3) https://fr.wikipedia.org/wiki/Jakob_Robert_Schmid
- (4) <https://www.beds.ac.uk/jpd/volume-4-issue-1/key-pedagogic-thinkers-sigmund-freud/> Freud 1933/1961: 149
- (5) <https://montessori150.org/maria-montessori/first-casa-dei-bambini>
- (6) **Denis Jeffrey**. Τακτικός καθηγητής στην Παιδαγωγική Σχολή του Πανεπιστημίου Laval στο Κεμπέκ του Καναδά και διευθυντής του Centre de recherche interuniversitaire sur la formation et la profession enseignante (CRIFPE). Διεξάγει έρευνα στον τομέα της κοινωνιολογίας και της επαγγελματικής δεοντολογίας της εκπαίδευσης. Επιπλέον, ενδιαφέρεται για τη νεανική κουλτούρα και τις νέες μορφές τόσο της άνωθεν εξουσίας, όσο και την αυτή καθ' εαυτή εξουσιαστική συμπεριφορά του ατόμου. Έχει εκδώσει τα: Enseignantes, Toutes, tous à risque de poursuites criminelles Enseignantes (Όλοι, όλα σε κίνδυνο ποινικής δίωξης) το 2020, Rites et Ritualisations (Τελετές και τελεουργίες) το 2018, Les solidarités humanistes (Ανθρωπιστική αλληλεγγύη) το 2018, Rites et identités (Ιεροτελεστίες και ταυτότητες) το 2017, Pour une éducation à la paix dans un monde violent (Για την εκπαίδευση για την ειρήνη σε έναν βίαιο κόσμο) το 2017, Éthique et insubordination en enseignement (Ηθική και ανυποταξία στη διδασκαλία) το 2016, Jeunes et djihadisme (Νεολαία και τζιχαντισμός) το 2016, Penser l'adolescence. Approche socio-anthropologique (Σκεπτόμενη εφηβεία. Κοινωνικο-ανθρωπολογική προσέγγιση) το 2016 και πολλά άλλα βιβλία και άρθρα.
- (7) <https://journals.openedition.org/ries/8819>
- (8) **L'Émile**, ou De l'éducation, 1762, μια πραγματεία για την «πέχνη της διαμόρφωσης των ανθρώπων». Γνώρισε λαϊκή επιτυχία και δεν έχει ακόμη αμφισβητηθεί. Ωστόσο, οι παιδαγωγικές προτάσεις του Jean-Jacques Rousseau, προσαρμοσμένες στην αντίληψη που έχει για τον άνθρωπο μέσα από τις διαφορετικές ηλικίες του, δεν είναι καθόλου εύκολο να υιοθετηθούν.